

Bruno De Cordier

Een geschiedenis van Centraal-Azië

Het onbeloofde land

acco

Inhoud

WOORD VOORAF	9
HOOFDSTUK 1 De steppe en het tweestromenland	15
1. Centraal-Azië als natuurlijke regio	17
2. De geografische deelgebieden van Centraal-Azië	19
2.1. De Euraziatische steppe	19
2.1.1. Een gordel van grasland	19
2.1.2. De bakermat van de Centraal-Aziatische basisculturen	20
2.1.3. Wisselwerking tussen nomaden en sedentairen	21
2.2. Zjetisu, overgangsgebied tussen steppe en oasen	22
2.3. Centraal-Azië's hartland: het tweestromenland van Transoxianië	22
2.4. Chorasán, kruispunt ondanks zichzelf	24
2.5. De Centraal-Aziatische oostrand: Serindië en Dzjoengarije	25
3. De demografie van Centraal-Azië in historisch perspectief	26
4. Het sociaal-economische effect van de geografie	28
4.1. Irrigatie als levenslijn	28
4.2. De band met de buitenwereld	29
4.3. Lokale identiteiten en gepersonaliseerd leiderschap	32
HOOFDSTUK 2 Gods grensgebied. Centraal-Azië en de islamitische kalifaten	37
1. Centraal-Azië aan de vooravond van de islam	40
1.1. De stagnering van Sassanidisch Perzië	40
1.2. Het Sogdische lappendeken	43
1.3. De steppe en de oostrand	44
1.4. De ruimte van de islamitische expansie	44
2. De bestemming van een expansie	45
2.1. Wat voorafging in Mekka	46
2.2. Het einde, en het begin, in het oosten	47
2.3. De Omajjaden, de Fitna's en Chorasán	48
2.4. Aan de andere kant van de stroom	51
3. Centraal-Azië en de Abbasidische omwenteling	54
3.1. De nieuwe achterban en Abū Muslīm	55

3.2. De slag van Talas	56
3.3. De integratie van Centraal-Azië in de kalifale ordening	57
3.3.1. De ‘iranisering’ van het kalifaat	57
3.3.2. Mā Warā’an-Nahr als geestelijke en fysieke frontlinie	59
3.3.3. Een nieuwe economische en ideologische ruimte	60
4. De islamisering van de Centraal-Aziatische samenleving	61
4.1. Te vuur en te zwaard?	61
4.2. De terugslag van de periferie	62
4.3. De ontwikkeling van een basis voor de islam	63
4.4. De Centraal-Aziatische ‘overname’ van de islamitische zaak	64
4.4.1. De opkomst van de gouverneursdynastieën	64
4.4.2. Het emiraat van de Samaniden: een Iraans-Tadzjiekse centrum van de islam	65
4.4.3. Soldaatmonniken en soefi’s: de islamisering van de steppe	68
4.4.4. De vorming van een Turks-islamitische entiteit	70
 HOOFDSTUK 3 Dagen van gramschap. De Mongoolse heerschappij	73
1. Het ‘Otrarincident’	75
2. Beschavingsoorlog in Eurazië?	77
2.1. Het begin aan de verre rand van de wereld	78
2.2. De steppe als wereldbeeld	81
3. Het brandmerk van de horden	82
3.1. De anatomie van een bliksemoorlog	82
3.2. De opkomst van de Mongoolse erflanden	83
3.3. De maatschappelijke gevolgen van de Mongoolse invallen	85
3.3.1. ‘Niets meer dan schapen’: de menselijke tol	85
3.3.2. Een (tijdelijke) ontstedelijking	86
4. Het herstel en de nieuwe ordening van Eurazië	87
4.1. De vorming van een economische sfeer	87
4.2. De stille zege: de islamisering van de Mongolen	89
5. De Mongoolse erfenis van en in Centraal-Azië	92
5.1. In de geest van Dzjengis Khan: het Grootemiraat van Timur	93
5.2. De vorming van volkeren: de Sjeibanidische Oezbeken en de Kazachen	95
5.3. Een hertekende kaart... tot de volgende mijlpaal	99
 HOOFDSTUK 4 De ‘andere oriënt’. Centraal-Azië en imperiaal Rusland	101
1. Kozakken en schurkenstaten	103
1.1. Een half-Europese entiteit	103
1.2. Naar een Kaspisch ‘Mare nostrum’	105

1.3. Pioniers en voorposten	108
2. Centraal-Azië en de grote Witte Khan	113
2.1. Geen weg terug uit Chiva	113
2.2. De Tweede Fortenlinie en de omcirkeling van de steppe	114
2.3. (On)rechtstreekse heerschappij	118
2.3.1. Welke imperiale missie?	119
2.3.2. Van steppeprovincies...	120
2.3.3. ... tot protectoraten	122
2.4. 'Politionele actie' in de Ilivallei	126
3. Het Turkestan van generaal von Kaufman	127
3.1. Een 'koloniaal' hoofdstuk?	127
3.2. De stempel van een visionair	129
3.2.1. Centraal-Azië op de mentale kaart	129
3.2.2. De opkomst van de katoeneconomie	130
3.2.3. De 'Ijzeren Karavanen'	133
4. De mutatie van (een) samenleving(en)	136
4.1. Nieuwe grenzen, nieuwe identiteiten?	136
4.2. De vloek van het witte goud	138
4.3. De dynamiek van een gespleten samenleving	142
4.3.1. Het islambeleid als basis	142
4.3.2. De steden als sociaal contrast	143
4.3.3. De slag om de geesten	144
4.3.4. De grote Groot-Russische trek	148
HOOFDSTUK 5 Keerpunt, of 'gemuteerd kolonialisme'?	
Centraal-Azië in de Sovjet-Unie	155
1. Een verre maar voelbare revolutie	157
2. Een gemiste emancipatiekans?	159
2.1. De Dzjadids en de Turkse autonomieën	160
2.2. De heilige oorlog van de Basmaçi	164
3. Op naar de 'nieuwe mens': nationale afbakening en Sovjetisering	169
3.1. Rode vlag over de steppe en Mâ Warā'an-Nahr	169
3.2. De <i>découpage</i> van Centraal-Azië	172
3.3. De mate van de maatschappelijke maakbaarheid	176
3.3.1. Taalpolitiek en ideologie	177
3.3.2. Richting Moskou, niet Mekka	178
3.3.3. Een koloniale socialistische economie?	182
4. Intussen, in dat andere Centraal-Azië...	188
4.1. Machtswissel in Ürümqi	188
4.2. De strijd om oostelijk Turkestan	190
4.3. Een Oeigoerse Sovjetrepubliek?	194

INHOUD

NAWOORD	199
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	205
LIJST VAN KAARTEN	209
LIJST VAN GRAFIEKEN EN TABELLEN	211
TIJDLIJN	213
INDEX	231

Woord vooraf

Dit boek gaat over het uitgestrekte gebied dat begint in de Kaspische vlakten en helemaal tot in het westen van China loopt en, als dusdanig, inderdaad pal in het midden van de Euraziatische landmassa ligt. Het komt vandaag grotendeels overeen met het grondgebied van de vroegere Sovjetrepublieken Kazachstan, Oezbekistan, Kirgizië, Turkmenistan en Tadzjikistan, en de Chinese provincie Xinjiang, die allemaal op de kaart hieronder staan. Historisch is het echter niet haalbaar noch wenselijk om strikt binnen de huidige administratieve grenzen van die staten te blijven, omdat die grenzen nu eenmaal een relatief recent gegeven zijn. Bovendien hadden ontwikkelingen in gebieden die vandaag buiten die regio en zelfs buiten de vroegere Sovjet-Unie en China liggen maar deel uitmaken van het ‘wijdere’ Centraal-Azië een grote invloed in en op de regio, en kan je de geschiedenis van Centraal-Azië en van figuren en groepen die er een sleutelrol in speelden niet los zien van de toenmalige mondiale context.

Bij een tocht door de geschiedenis van Centraal-Azië wordt men bijna permanent geconfronteerd met miskende en vaak verguisde aspecten van de wereldgeschiedenis. In het gebied vonden in de loop van de menselijke geschiedenis echter ontwikkelingen plaats die, elk op hun manier, de vorm en richting van de geschiedenis van Centraal-Azië en ver daarbuiten hebben bepaald, en dit vaak voor de opkomst van de Europese en westerse wereldhegemonie. Zo is het bijvoorbeeld weinig gekend dat één van de eerste mondiale handelssystemen door Centraal-Azië liep, of dat de Ottomanen en het Indische Mogolrijk, in hun tijd toch geen marginale beschavingen, gesticht zijn door groepen en figuren die uit dit gebied afkomstig waren. Dat Andalusië in de middeleeuwen een centrum was van islamitische cultuur en wetenschappen is bij ons doorgaans gekend. Dat Centraal-Azië dat ongeveer tegelijkertijd ook was, is veel minder gekend. En toen de Europese machten in de negentiende eeuw kolonies en wingewesten vergaarden in Afrika en India, bouwde imperiaal Rusland aan een eigen koloniaal verhaal in Centraal-Azië, dat naast een aantal overeenkomsten ook sterke verschillen vertoont met het Europese kolonialisme.

Zoals de kaarten hieronder tonen, hoort Centraal-Azië taalkundig tot de Turkse en Iraanse wereld. Op religieus gebied is het een raakvlak en grensland tussen de

soennitische en sjitische islam en het orthodoxe christendom. De effecten van kolonialisme, het socialisme in de Sovjet-Unie en China en de huidige fase van mondialisering hebben het hedendaagse culturele plaatje echter complexer gemaakt. Ook dominante of voormalige koloniale talen als het Russisch en het Chinees zijn in Centraal-Azië ingeplant geraakt, vooral onder politieke elites en in de economie, en beïnvloedden sterk de evolutie van de regionale Turkse en Iraanse talen. En op religieus vlak vormt het gebied eerder een grensland tussen de islam, het orthodoxe christendom en secularisme dan een deel van de ‘klassieke’ islamitische wereld. De dominante aanwezigheid van Turkse volkeren en taalgroepen sinds de middeleeuwen gaven Centraal-Azië wel zijn historische bijnaam: Turkestan, het land van de Turken. Die naam werd aanvankelijk gebruikt door middeleeuwse Iraanse geografen. Later, vanaf de achttiende eeuw, werd de benaming overgenomen door Russische wetenschappers, geografen en militairen.

Voor de negentiende-eeuwse geograaf Halford Mackinder was Centraal-Azië een deel van wat hij het geografische spilgebied van de geschiedenis noemde. Dat is het in bepaalde periodes wel degelijk geweest, maar globaal genomen varieerde de rol en positie van Centraal-Azië doorheen de geschiedenis van één van de centra van het toenmalige wereldsysteem tot een randgebied en bufferzone. Rijken en beschavingen kwamen en gingen, en elk van hen nam in zijn ontwikkeling elementen van voorgangers en van onderworpen samenlevingen over. Gedurende hun bestaan brachten ze zowel verwezenlijken als vernielingen, en in hun expansie namen ze meteen ook de kiemen van hun eigen ondergang op. Dat is, samen met het stille incasserings- en absorptievermogen van de betrokken samenlevingen, een constante.

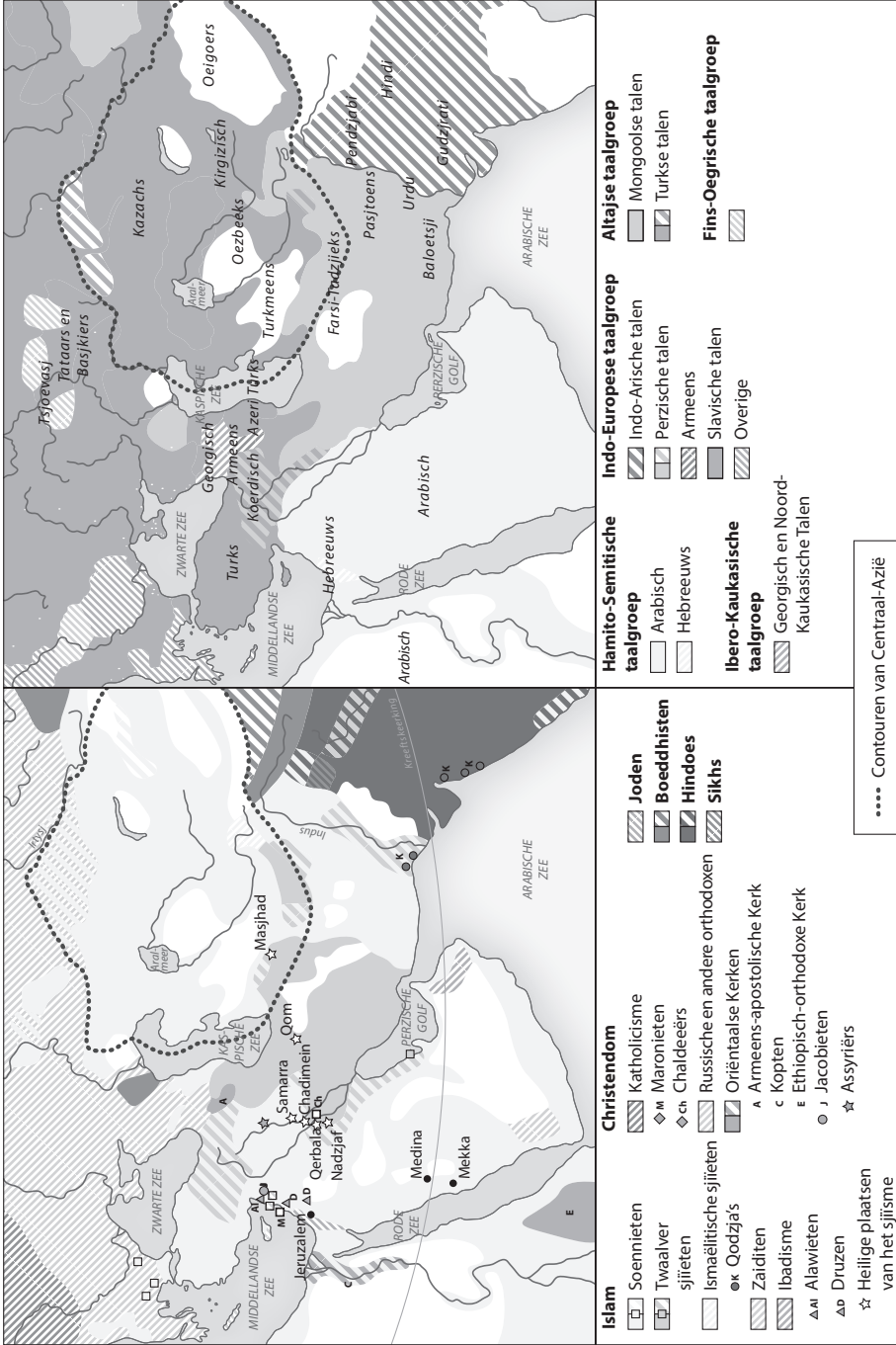
De geschiedenis van Centraal-Azië lijkt een eindeloze en chaotische opeenvolging van obscure volksstammen, constante oorlogen en migraties, en van rijken en dynastieën met amper uitspreekbare namen die vaak even snel uit elkaar vielen als ze ontstonden. Om de lezer wegwijs te maken in de loop van de Centraal-Aziatische geschiedenis verwijs ik naar de gedetailleerde tijdslijn achteraan in dit werk. De historische gebeurtenissen, kantelmomenten en verschuivingen die in Centraal-Azië plaatsvonden zijn in die tijdslijn zo veel mogelijk ‘gekoppeld’ aan soms beter gekende ontwikkelingen buiten de regio, meer bepaald in Europa, India, China en het Nabije Oosten. Op die manier worden de dingen niet alleen in een bredere, mondiale context geplaatst. De bedoeling is ook om aan te tonen dat nogal wat ontwikkelingen die buiten Centraal-Azië plaatsvonden hetzij hun oorsprong hadden in het gebied of er minstens gevolgen voor hadden.

De kernvraag waarrond dit boek is opgebouwd, is hoe Centraal-Azië zijn huidige politieke, taalkundige en religieuze kaart kreeg. Hoe ontstaan en evolueren samenlevingen en culturen, wereldrijken en invloedssferen, en waarom doen samenlevingen

en leidersfiguren wat ze doen? De geografie en de aanpassing van de mens aan zijn fysische omgeving staan daarin centraal. Niet dat dit zo uniek is voor Centraal-Azië. Dat speelt elders ook, en er bestaan natuurlijk nog tal van andere factoren en omstandigheden die de loop der dingen bepalen. Dit gaat echter over tijden waarin de band en de confrontatie tussen mensen en hun natuurlijke omgeving veel sterker en rechtstreekser waren dan vandaag bij ons het geval is. Men leefde letterlijk van en met het land. In dit doorgangsgebied door Eurazië, met zijn vrij extreme landschap en harde klimaat, wordt die band gewoon erg duidelijk. Daarom begin ik mijn verhaal met een bespreking van Centraal-Azië als geografische ruimte. Wat is dit voor een gebied, en bestaat het echt alleen uit steppen en woestijnen? Die ruimte vormt immers de context en de basis waarin en waarop de geschiedenis zich afspeelt en samenlevingen en economieën ontstaan en evolueren.

KAART 1. De staatkundige indeling van Centraal-Azië sinds 1991.

KAART 2. Hedendaags taalkundig en religieus landschap.

Vervolgens ga ik in op de kernvraag van dit boek: hoe ontstond de etnisch-taalkundige en religieuze kaart van Centraal-Azië? Dit doe ik aan de hand van vier scharnierperiodes die niet de volledige geschiedenis van dit intrigerende deel van de wereld vormen – voor een zo volledig mogelijk overzicht is er de tijdslijn in bijlage – maar in de loop waarvan de huidige politieke kaart en maatschappelijke realiteit in Centraal-Azië werden gevormd. Het verhaal begint in de vroege middeleeuwen en eindigt rond het midden van de vorige eeuw. In het zog van de Arabische invallen en onder de kalifaten van Omajjaden en Abbasiden van de zevende tot de negende eeuw – de eerste scharnierperiode in dit werk – werden grote stukken van Centraal-Azië niet alleen opgenomen in de islamitische sfeer maar ook in een economische ruimte die op een bepaald ogenblik tot diep aan de Middellandse Zee reikte.

De Mongoolse invallen en de heerschappij van de Mongoolse dynastieën van de dertiende tot de veertiende eeuw – de tweede scharnierperiode – wijzigden niet alleen grondig de politieke en maatschappelijke kaart en de etnoraciale samenstelling van Centraal-Azië. Ze creëerden ook de voorwaarden voor de latere zuidwaartse expansie van Rusland. Volgens sommige Centraal-Aziatische en islamitische historici raakte de regio door de Mongoolse invallen pas goed in de rand van het wereldsysteem. De annexatie en integratie van Centraal-Azië in het gigantische Russische tsarenrijk vanaf de achttiende tot de late negentiende eeuw – de derde scharnierperiode – brengt ons bij het weinig gekende gegeven van het Russische kolonialisme, of wat we gemakshalve zo kunnen noemen. Wat gebeurde er precies, en was dit vergelijkbaar met de koloniale bewegingen onder de Europese machten, of was het iets anders?

Die periode legde alvast de basis voor de opname van Centraal-Azië in de nieuwe en nogal aparte belichaming van het Russische rijk die de Sovjet-Unie was. Binnen die Sovjet-Unie, die bestond van 1922 tot 1991 en die meteen de vierde scharnierperiode in dit boek vormt, ontstonden de nationale staten en de samenlevingen die in 1991, het jaar dat de Sovjet-Unie uit elkaar viel, onafhankelijk werden en opnieuw geconfronteerd werden met de mondiale economie. Voor en tussen die periodes is natuurlijk nog veel gebeurd. De kaliefen, de Mongolen, de Russische imperialisten en de Sovjets ontstonden en bewogen niet in het luchtledige. Ze entten zich op wat er was, absorbeerden dat, brachten allemaal op hun manier ingrijpende veranderingen in Centraal-Azië, maar ze *behielden* het gebied niet. Hun erfenis en verwezenlijkingen, of stukken ervan, werden na hun val en verdwijning wel door anderen overgenomen, opgeëist of gebruikt als legitimering.

Zo ging het allemaal deel uitmaken van het weefsel en van de echte of beoogde identiteit van Centraal-Azië en van de verschillende samenlevingen en culturen in het gebied. Vandaag wordt nog steeds op de één of andere manier of door de één of andere groep naar die periodes en hun erfenis verwezen in samenlevingen die sinds het wegvallen van de Sovjet-Unie met een zware identiteitscrisis kampen en een

identiteit proberen op te bouwen. Iemand schreef ooit dat iemands identiteit afhangt van de manier waarop hij naar de werkelijkheid kijkt. Dat is zo. Maar de werkelijkheid is hoe dan ook bepaald door de geschiedenis, door wie en wat voorafging. En de manier waarop men daar naar kijkt, komt neer op het geven van een plaats van die geschiedenis, ook al is men er in het dagelijkse leven niet altijd bewust mee bezig.

De steppe en het tweestromenland

- ◀ Russische Ansichtkaart met Kirgizische waterdragers in Orenburg (ca. 1900, maker onbekend), en fragment uit de *Carte de la Tartarie indépendante* van Rigobert Binne (1791).

“De landmassa van Centraal-Azië, met zijn hoge bergketens, woestijnen en steppen, vormt een schijnbaar ondoordringbare barrière”, schreef de Franse historicus Jean-Paul Roux. “Aan de rand ervan, in het westen, zuiden en in het oosten, hebben zich beschavingen en samenlevingen ontwikkeld met een eigen aard, ogenschijnlijk in zichzelf gekeerd en geïsoleerd. Nochtans zijn hier contacten ontstaan en hebben ideeën en goederen, ten minste tot aan de ontdekking van zeevaartroutes die reizen over land overbodig maakten, via dit gebied hun weg gevonden naar samenlevingen die er diepgaand door beïnvloed werden. De doorgang was nooit gemakkelijk. Het landschap, de bijtende koude of de extreme hitte, de willekeur van plaatselijke heersers, en even onrustige als graaizuchtige bewoners vormden gevaren die de reizigers langs de wegen van Centraal-Azië moesten trotseren. Maar zelden was de weg volledig afgesneden. In de loop van de geschiedenis waren vele duizenden onderweg.”

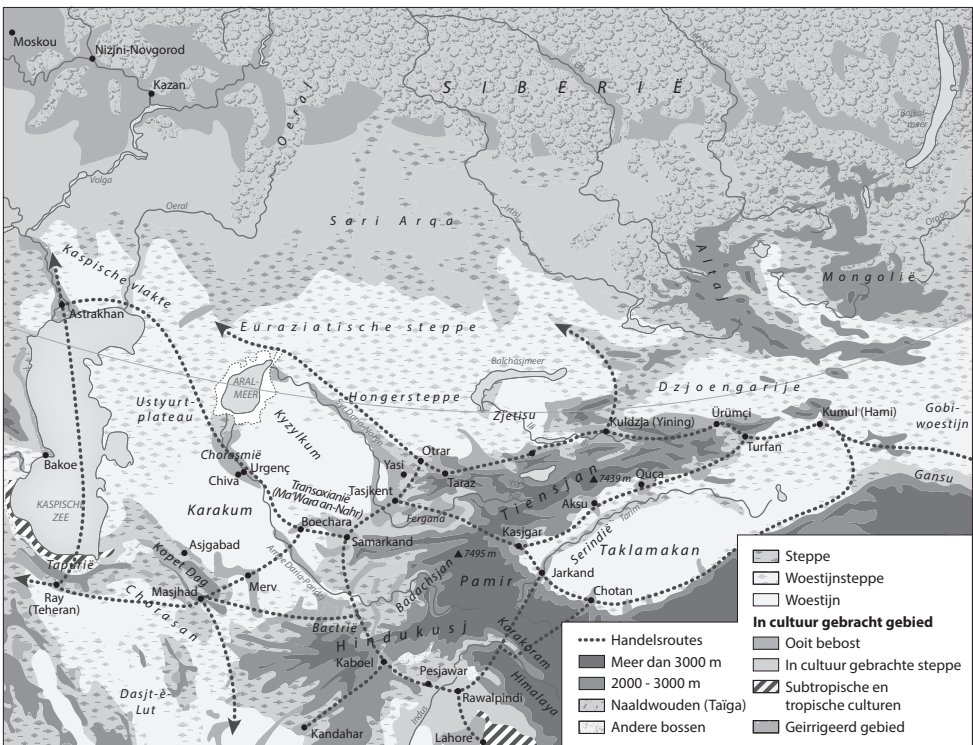
Diegenen die de tocht konden navertellen, hebben het vaak over hun confrontatie met de natuur en de geografie van Centraal-Azië. In maart 922 ging de karavaan van de Arabische reiziger Ahmad ibn Fadlān, op weg van Bagdad naar de Russische prinsdommen, nagenoeg verloren toen ze vast kwam te zitten in een zware sneeuwstorm in de Kaspische vlakte. In het jaar 1287 werd watergebrek in de woestijn van Taklamakan bijna fataal voor de Mongoolse gezant Raban Tsjauma en zijn gevolg toen die op weg waren naar Europa. Een eeuw later, in de harde winter van 1839, kwam een Russisch expeditieleger naar Chiva in temperaturen rond dertig graden onder nul zonder voedsel en brandstof te zitten. Het kostte het leven aan meer dan duizend manschappen en een veelvoud aan lastdieren. Geografisch isolement was zowel een nadeel als een troef. Waar het lang op aan kwam was het isolement in zijn voordeel om te buigen of een manier te vinden om met de lange afstanden en het klimaat om te gaan. Maar hoe ziet de fysieke omgeving van Centraal-Azië er nu concreet uit, en wat is het historische belang van die omgeving?

1. CENTRAAL-AZIË ALS NATUURLIJKE REGIO

Centraal-Azië, dat pal in het midden van de Euraziatische landmassa ligt, heeft vrij duidelijke natuurlijke limieten. In het westen wordt het begrensd door het Kaspische bekken, in het noorden door de Euraziatische steppe, in het oosten door de woestijn van Taklamakan, en in het zuiden door de bergen van de Hindukusj en de woestijn van Dasjt-i-Lut. Binnen die afbakening ligt een gebied met een oppervlakte van meer dan vier miljoen vierkante kilometer, wat groter is dan het grondgebied van de Europese Unie. Eén realiteit die bij een blik op de kaart meteen in het oog springt, is dat Centraal-Azië volledig is ingesloten door land. Geen enkele natuurlijke grens is een open zee, evenmin

als de Centraal-Aziatische ‘zeeën’ – de Kaspische Zee en het Aralmeer, dat overigens in veel talen Aralzee heet – enige uitweg hebben naar open zee of naar de oceaan.

Dit heeft twee gevolgen. Ten eerste heerst in grote stukken van Centraal-Azië een extreem continentaal klimaat met grote temperatuurverschillen door de seizoenen heen – van soms min dertig tot meer dan vijftig graden boven nul – en weinig regenval. Afhankelijk van het landschapstype en van de hoogte bestaan er natuurlijk regionale variaties en microklimaten. In de regel hebben de oasen een zachter en soms subtropisch klimaat, en de bergen van de Tiensjan en de Pamir, waar sommige pieken meer dan zeventuizend meter hoog zijn, hebben een alpien klimaat. In de loop der eeuwen waren er ook aanzienlijke klimaatschommelingen. Zo hadden bepaalde gebieden die vandaag nog nauwelijks bewoonbaar zijn, zoals de woestijn van Karakum en het Ustyurt-plateau, een paar duizend jaar geleden een veel milder klimaat en waren ze zelfs geschikt voor landbouw. Het tweede gevolg van de ingesloten ligging van Centraal-Azië is dat menselijk verkeer in de loop van de geschiedenis hoofdzakelijk continentaal was. Het maritieme verkeer dat er op de Kaspische Zee of het Aralmeer was, was een aanvulling op het verkeer over land.

KAART 3. Fysische geografie en historische kerngebieden.

De geschiedenis van de regio draait in wezen rond zes geografische kerngebieden, die op de kaart hierboven staan. De Euraziatische steppe, die een groot stuk van het huidige Kazachstan beslaat, is in oppervlakte veruit het grootste. De andere zijn het gebied ten zuiden van het Balchaszmeer dat sinds de vroege middeleeuwen Zjetisu wordt genoemd, het tweestromenland van Transoxianië dat Centraal-Azië's kerngebied is, Chorasán en, ten slotte, Serindië en Dzoengarije. De verschillende landschappen en bodemtypes die men er aantreft zijn niet alleen een natuurlijk gegeven, maar ook een maatschappelijk. De steppen werden immers lang gedomineerd door nomadische culturen en economieën, de oasen door sedentaire landbouw-economieën. Beide vulden elkaar aan en de contacten en confrontatie tussen beide was in de premoderne periode de motor van de Centraal-Aziatische geschiedenis.

2. DE GEOGRAFISCHE DEELGEBIEDEN VAN CENTRAAL-AZIË

2.1. De Euraziatische steppe

2.1.1. Een gordel van grasland

De Euraziatische steppe is op zich de omvangrijkste geografische component van Centraal- Azië. De steppe vormt een bijna ononderbroken gordel van circa zeven-duizend kilometer vlak of golvend grasland en savanne die van diep in Mongolië tot in Hongarije loopt, en waarvan ongeveer een derde in Centraal-Azië ligt, voor het merendeel in wat vandaag Kazachstan is. Als men hier van het land moet leven, is veeteelt door de beschikbaarheid van ruimte en gras één van de weinige duurzame activiteiten die mogelijk zijn. De gigantische Euraziatische steppe is natuurlijk geen homogeen gebied. Binnen zijn contouren kan men verschillende landschapstypes en regio's onderscheiden. De *Hongersteppe* bijvoorbeeld ligt pal in het midden van het huidige Kazachstan en is zo genoemd omdat ze zo desolaat en onherbergzaam is. Ze ligt op een gemiddelde hoogte van 325 meter boven de zeespiegel en is voor het merendeel vlak, met af en toe eenzame eilandheuvels die uit het landschap rijzen en door het contrast met de rest hoger lijken dan ze zijn. In het zuiden gaat de Hongersteppe geleidelijk over in de Kyzylkum, één van de grote woestijnen van Centraal-Azië.

Meer naar het westen, tussen het Aralmeer en de Kaspische Zee in, ligt het *Ustyurt-plateau*. Deze hoogvlakte bestaat grotendeels uit rotswoestijn, die af en toe wordt onderbroken door een kloofdalen. Het plateau ligt op een gemiddelde hoogte van 150 meter boven de zeespiegel en behoort samen met de Hongersteppe en de woestijnen tot de minst bevolkte delen van Centraal-Azië. Langs de Kaspische kust komen we

in een ander deelgebied, *de Kaspische vlakte*. Hier bestaat een groot stuk uit grasland, maar in tegenstelling tot de Hongersteppe is er door de samenstelling van de bodem en door de aanwezigheid van rivieren als de Oeral (niet te verwarren met de gelijknamige bergketen) en de Embi meer landbouw mogelijk. Ten slotte, meer naar het noordoosten, is er het gebied dat de *Sari Arqa* heet. Dat vormt de noordelijke natuurlijke limiet van Centraal-Azië. Het is een overgangsgebied tussen de steppe en de Siberische taiga, en onderscheidt zich door zijn talrijke meren en moerassen.

2.1.2. De bakermat van de Centraal-Aziatische basisculturen

Volgens sommige archeologen werd in de Euraziatische steppe rond 3500 v.Chr. het paard gedomesticeerd. De toename in mobiliteit die dat met zich meebracht, werd het begin van de nomadische culturen en veeteelteconomieën die tot diep in de moderne tijd dominant waren in de steppe. De Euraziatische steppe wordt ook aanzien als het gebied waar de twee grote cultuurgroepen van Centraal-Azië, de Indo-Europese en de Altajse, zijn ontstaan of van waaruit ze zich tenminste over de regio hebben verspreid. Zo zouden de gebieden rond het Kaspische bekken en het Aralmeer rond 2300 v.Chr. bewoond zijn geweest door Indo-Iraanse volksstammen die onderling verwante, Indo-Europese talen spraken. Sommige van die stammen waren nomaden, anderen leefden van de landbouw die toen in dit stuk van Eurazië een ander verspreidingspatroon had dan vandaag het geval is.

Tussen 1900 en 1300 v.Chr. zwermden de Indo-Iraniërs in verschillende migratiegolven, die waarschijnlijk veroorzaakt waren door klimaatschokken en conflicten in hun gebied, uit naar het huidige Iran, Serindië en het noorden van India. Daar verdreven of assimileerden ze de oorspronkelijke inwoners van de oasen en rivierbekkens. Ze hadden ook een sociale organisatie die gedomineerd werd door hogepriesters, edelen en krijgsheren die in de Indische Veda's *ariān*, de nobelen (vandaar de term 'Ariërs') worden genoemd. 'Ariërs' waren dus oorspronkelijk een sociaal-politiek en geen etnisch of raciaal gegeven. De nauwe associatie van die term met Noords-Germaanse volkeren en types is een ideologische constructie uit de negentiende en twintigste eeuw. Het Indo-Iraanse geloofssysteem en de sociale organisatie legden vermoedelijk ook de fundamenteën voor de zoroastrische religie en het kastensysteem in Iran en Serindië en voor het hindoeïsme en het kastensysteem in India.

Het land ten oosten van de Sari Arqa, de steppe en de bossen rond het mythische Altajgebergte, worden beschouwd als de bakermat van de Altajse cultuurgroep waar de Turkse en Mongoolse talen en culturen toe behoren. Turkse en andere Altajse nomaden hadden al lang voor onze jaartelling contacten met Chinese centra. Vanaf ongeveer 300 v.Chr. trokken Turkse en proto-Turkse nomadenvolkeren dieper Centraal-Azië in en kwamen zo rond het Balchajmeer en rond de oasen van Serindië

met hun reeds geïraniseerde bevolking terecht. De grote doorbraak van de Altajse cultuurgroep in de Centraal- Aziatische ruimte zou er pas komen met de Turkse en Mongoolse volksverhuizingen en veroveringstochten in de late Oudheid en in de middeleeuwen. Een aantal Turks-Altajse volksstammen geraakten in die periode overigens diep in Europa. Zo staken de Hunnen in de vijfde eeuw de Donau en de Rijn over en vielen ze het Romeinse Rijk binnen. De aan hen verwante Avaren hadden in de zevende en achtste eeuw een koninkrijk in de Hongaarse vlakte. Later, in de tiende eeuw, bewoonden de Turkse Kıpçak een groot stuk van wat vandaag Oekraïne is.

Hoe de Indo-Iraanse en Altajse volkeren er precies uitzagen valt ook niet precies samen met de cultuur of de taalgroep waar ze toe behoorden. Over de lijnen heen vond men zowel europide als meer mongoloïde gelaatstrekken en even vaak vermengingen tussen de twee. Na verloop van tijd ontstond in Centraal-Azië een patroon waarbij sedentaire samenlevingen doorgaans meer een 'Indo-Iraans' karakter en taalpatroon hadden en nomadische een 'Altajs'. Maar die scheidinglijn tussen levenswijzen, economieën en taal- en cultuurgroepen viel niet altijd en overal samen. Er waren Indo-Iraanse nomadenvolkeren, zoals de Scythen die in de Oudheid in de steppe leefden. Vandaag bestaan er nog altijd nomaden die een Indo-Iraanse taal spreken, zoals de Aimaq in Afghanistan. Er bestonden ook sedentaire of gevestigde Turkse volkeren. Eerder dan de taal en etnische afkomst was de omgeving waar men een samenleving en een overlevingsstrategie moest organiseren bepalend.

2.1.3. Wisselwerking tussen nomaden en sedentairen

Het was ook niet zo dat sedentaire groepen per definitie strikt georganiseerd en hiërarchisch waren terwijl nomaden zomaar wat lukraak in de vrije natuur rondzwierden. Er was in de steppe wel degelijk een sociale en economische organisatie die de migraties en de toegang tot land en water regelde. Die organisatie en structuren waren gewoon minder formeel en minder gesofisticeerd dan wat men doorgaans in sedentaire samenlevingen aantrof, maar ze was er wel degelijk. De historische dynamiek van Centraal-Azië was er lang één die gekenmerkt werd door een constante wisselwerking tussen de sedentaire samenlevingen enerzijds, en de nomaden die errond of in de grensgebieden leefden anderzijds. Vaak gingen nomaden zich vestigen en heel soms gingen gevestigde gemeenschappen weer een nomadisch of halfnomadisch bestaan leiden. De contacten tussen beide basisculturen en -economieën konden verschillende vormen aannemen, van oorlog en schatplicht tot samenwerking en handel. Dominante nomadenleiders in de steppe vielen vaak nederzettingen, oasen en karavanen aan, met de bedoeling één of andere vorm van beschermgeld of tribuut te vragen.

Als nomadenleiders onderling in oorlog raakten, bijvoorbeeld om graasland of in een opvolgingskwesitie, vroegen sommige zwakkere partijen hulp aan sedentaire

heersers die hun steun in veel gevallen ook verleenden om de nomaden onderling te verdelen en ervoor te zorgen dat ze hun energie in onderlinge strijd staken en dat ze zich zo niet tegen de sedentaire centra keerden. Vaak gebruikten sedentaire heersers en stadsstaten ook nomaden om hun grensland en handelsroutes te beschermen tegen rivalen en indringers. Er was handel tussen beide werelden. Nomaden leverden vlees, paarden en lastdieren en namen in ruil allerlei verbruiksgoederen af die ze zelf niet produceerden maar die wel gegeerd waren door hun elites. En als nomaden steden en oasen veroverden en bij hun rijk voegden, namen hun elites vaak de onderworpen cultuur, of delen ervan, over. Die dynamiek bestond al tussen de Turkse nomaden en het oude China voor onze jaartelling, en manifesteerde zich ook in de verhoudingen tussen de Euraziatische steppe en de andere historische kerngebieden in Centraal-Azië, zoals *Zjetisu*.

2.2. Zjetisu, overgangsgebied tussen steppe en oasen

Dit gebied, waarvan de Turkse naam ‘zeven rivieren’ betekent, ligt tussen de bergen van de Tiensjan en het Balchasjeer. Veruit het grootste deel van dit gebied ligt vandaag in Kazachstan en een ander stuk in de Chinese provincie Xinjiang. Het omvat het stroomgebied van de Ili die in het Balchasjeer uitmondt en vormt een overgangsgebied en een buffer tussen de steppe en de oase. Zjetisu bestaat voor meer dan driekwart uit steppe en halfwoestijn, maar de talrijke rivieren en hun aftakkingen trokken al vroeg zowel gevestigde landbouwers als rondtrekkende veehoeders aan. Naast het noordelijke grensland van China is Zjetisu één van de eerste gebieden in Centraal-Azië waar de eerder besproken wisselwerking tussen de nomadische en sedentaire samenlevingen zich het sterkst manifesteerde.

De drie grote oasekernen in deze deelregio liggen allemaal in het zuiden. De eerste, helemaal in het westen, ligt in het bekken van de Talas en de Assi die het omliggende landbouwgebied van water voorzien. De stad Taraz en het intussen verdwenen Otrar zijn, of waren, er de voornaamste steden. De tweede oasekern ligt in de voetheuvels van de Tiensjan en het bekken van de Tsju en strekt zich uit langs de huidige grens tussen Kazachstan en Kirgizië. Eén van de belangrijkste centra hier was Balasagun. En ten slotte, aan het oostelijke uiteinde van Zjetisu, ligt de vallei van de Ili, met Kuldzja als centrum. Net als Taraz bestaat de stad Kuldzja (of Yining) nog steeds. In die laatste twee oasekernen waren de vroegmiddeleeuwse Turkse khanaten gebaseerd.

2.3. Centraal-Azië's hartland: het tweestromenland van Transoxianië

Als men vanuit Zjetisu in zuidwestelijke richting trekt, komt men in het zogeheten Tweestromenland van Transoxianië. De term ‘tweestromenland’ doet in eerste

een militaire en politieke opleiding. Frunze mispakte zich hier gedeeltelijk aan. De ‘Sovjet-Basmaçi’, zoals de eenheden soms werden genoemd, werden in de zomer van 1920 ingezet in de aanval op Boechara, een oud religieus centrum dat voor velen een heilige stad was. Daardoor wisselden een aantal opnieuw van kamp, maar deze keer met betere wapens. Het rekte de strijd. Toch droeg de aanpak van Frunze en Kuibisjev bij tot de consolidering van de bolsjewistische controle over Centraal-Azië.

3.2. De *découpage* van Centraal-Azië

In 1920 bedroeg de bevolking van het oude Mā Warāʾan-Nahr en van de steppen van Eurazië door migratie, vlucht en de hongersnoden tijdens en na de Grote Noma-denopstand en de burgeroorlog, zowat anderhalf miljoen minder dan in 1914. In de herfst van dat jaar waren met de territoriale reorganisatie door het Sovjetbewind ook nieuwe politieke entiteiten op de kaart van Centraal-Azië verschenen. In april 1918 waren het oude Generaal-Gouvernement Turkestan en de Transkaspische Provincie gereorganiseerd in de Turkestaanse Autonome Socialistische Sovjetrepubliek of ASSR met hoofdstad in Tasjkent. Twee jaar later, in augustus 1920, werden het oude Generaal-Gouvernement van de Steppe, Orenburg en de Steppeprovincies opgenomen in de Kirgizische Autonome Socialistische Sovjetrepubliek of ASSR met hoofdstad in Orenburg. Beide republieken waren theoretisch autonome eenheden van het federale Sovjet-Rusland. De oude protectoraten werden tegen 1920, na een paar jaren van volledige onafhankelijkheid, weer opnieuw protectoraten in de vorm van de Sovjetvolksrepublieken Boechara en Chorasmië.

De bolsjewieken baseerden zich bij die eerste nationale opdeling van Centraal-Azië grotendeels op de ordening die hun tsaristische voorgangers hadden achtergelaten en die gebaseerd was op het onderscheid tussen de nomadische samenlevingen in de steppegebieden en de sedentaire samenlevingen in de oasen. Ze handhaafden voorlopig ook het systeem van gebieden die rechtstreeks in de Russische imperiale ruimte waren gevoegd en protectoraten die in naam onafhankelijke staten bleven, zij het nu onder een andere vlag. Bij de oprichting van die autonome Sovjetrepublieken hadden de bolsjewieken nog niet de volledige controle over het grondgebied ervan. Maar de nieuwe entiteiten zouden wel het kader vormen voor het verdere proces van heropbouw, natievorming en sovjetisering in de Sovjet-Unie. Ironisch genoeg kwamen de Turkestaanse en Kirgizische ASSR het dichtst bij de moderne autonomieën binnen een nieuw federaal Rusland waar de inheemse autonomisten in die jaren tevergeefs voor waren opgekomen. Verschillende autonomisten waren na de instelling van die republieken ook in hun bestuur ingeschakeld.

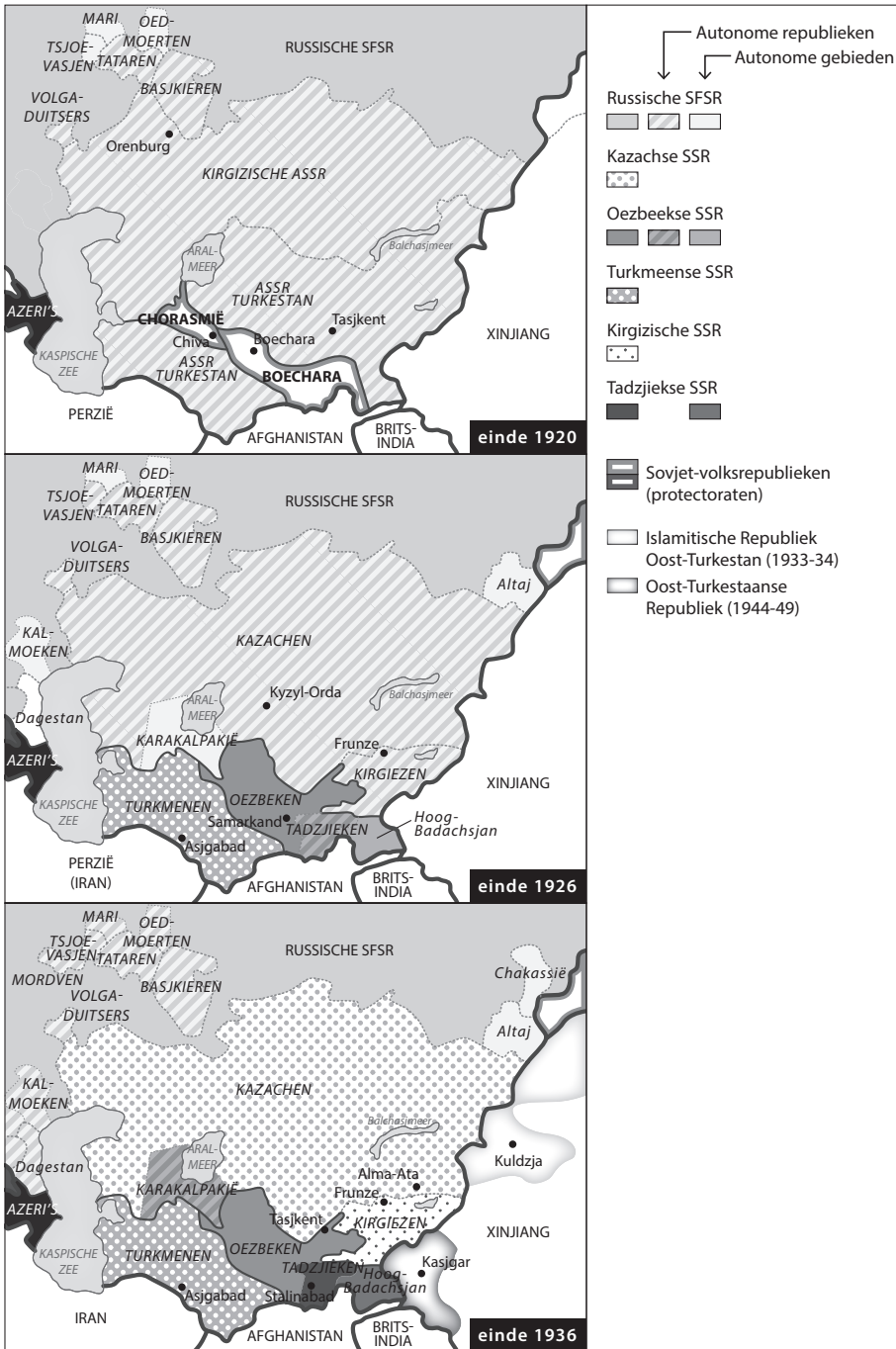
Deze fase zou vier jaar duren en grotendeels gekenmerkt zijn door stabilisering en het begin van heropbouw. In 1924 finaliseerde het centrale bestuur in Moskou

zijn nieuwe bestuursmodel en minderhedenbeleid voor de twee jaar eerder opgerichte Sovjet-Unie, dat net als zijn voorganger een gigantisch, multi-etnisch rijk was. De Sovjet-Unie kreeg daarin drie bestuurslagen. De eerste zou bestaan uit zogenaamde Socialistische Sovjetrepublieken of SSR, Sovjet-natiestaten met een eigen regering die 'vrijwillig' een unie met andere SSR zouden vormen. De tweede laag zou bestaan uit Autonome Socialistische Sovjetrepublieken binnen wat de Russische Socialistische Federatieve Sovjetrepubliek of RSFSR ging heten en overeenkwam met het oude Groot-Rusland. En de derde bestuurslaag was die van autonome provincies binnen de RSFSR. De nationale afbakening en de hertekening van de regionale kaart van 1924 werd de werkelijke geboorte van de Centraal-Aziatische Sovjetrepublieken die in 1991 onafhankelijk werden.

In oktober 1924 werd de Turkestaanse ASSR ontbonden en werd de Sovjetrepubliek Boechara een deelstaat van de Sovjet-Unie. In één beweging werden de Oezbeekse en Turkmeense SSR gevormd. De Oezbeekse SSR omvatte de kerngebieden van het vroegere Generaal-Gouvernement Turkestan en het emiraat van Boechara, en kreeg in oktober 1926 ook nog een autonome republiek voor de Tadzjiken. De Turkmeense SSR kwam grotendeels overeen met de oude Transkaspische Provincie, maar dan zonder het district Mangisjlak waar Kazachen de absolute meerderheid vormden en dat bijgevolg bij de 'Kirgizische' ASSR werd gevoegd. In mei 1925 werden de Oezbeekse en Turkmeense SSR als volwaardige deelrepublieken opgenomen in de Sovjet-Unie. In februari 1925 had ook de Sovjetrepubliek Chorasmië zich 'vrijwillig' opgeheven. Het zuidelijke gedeelte werd bij de Turkmeense SSR gevoegd en de rest werd een tijd lang een autonome provincie van de Kirgizische ASSR voor het in 1936 uiteindelijk bij de Oezbeekse SSR ging.

In april 1925 werd de Kirgizische ASSR hernoemd tot de Kazachse ASSR, wat meteen een einde maakte aan de oude imperiale gewoonte om de Kazachen officieel 'Kirgiezen' of 'Qaisak-Kirgiezen' te noemen (iets wat de Kazachen zelf nooit deden). In mei werd de Kazachse ASSR voorzien van een autonome provincie voor de 'eigenlijke' Kirgiezen. Beide bleven nog tot 1936 deel van de Russische SFSR. In oktober 1929 werd de autonome republiek voor de Tadzjiken losgemaakt van de Oezbeekse SSR, uitgebreid met het district Chodzjent en opgewaardeerd tot deelstaat van de Sovjet-Unie. Tussen september en december 1936 ten slotte werd de nationale opdeling van Centraal-Azië voltooid en ontstonden de huidige administratieve grenzen. De Kazachse ASSR en zijn Kirgizische autonome provincie werden beide volwaardige deelrepublieken van de Sovjet-Unie. De Oezbeekse SSR werd uitgebreid met de regio rond Urgenç en met de ASSR Karakalpakië, dat een autonoom gebied voor de Kazachse minderheid werd.

Het leek echt op puzzelen, en nogal wat van de grenzen die toen verschenen leken vrij arbitrair, rechte lijnen door de steppe als ze waren. Maar dat beschonken Sovjetleiders in Moskou zich zomaar wat amuseerden met willekeurige lijnen en grenzen op

KAART 9. 'Nationale afbakening' onder de Sovjets (1920-1936).

kaarten te trekken, is een fabeltje. Ze baseerden zich in sommige gevallen op entiteiten die eerder in de geschiedenis bestonden, zij het niet als nationale staat. Het grondgebied van de Kazachse SSR bijvoorbeeld kwam grotendeels overeen met dat van de grote Kazachse stammenbond onder Haq Nazār in de zestiende eeuw. En de Turkmeense SSR viel grotendeels samen met de vroegere Transkaspische Provincie die etnisch vrij homogeen was omdat Turkmene er de grote meerderheid vormden. Men gebruikte de imperiale etnografische kennis, aangevuld met marxistische concepten en opvattingen over minderhedenkwesities. Ook de etnische en confessionele categorieën uit de imperiale tijd en de data van de tsaristische volkstellingen uit 1897 en 1911 werden benut. In 1920 en 1926 werden volkstellingen gehouden om de opdeling te onderbouwen.

De nieuwe grenzen en entiteiten waren vooral ook de uitkomst van compromissen met lokale partijleiders en zelfs met de oude lokale notabelen die gecoöpteerd waren. Eén drijfveer achter het opzetten van zulke Sovjet-natiestaten was zeker Lenins idee van nationaal zelfbeschikkingsrecht waarbij de volkeren van de Sovjet-Unie een vorm van autonomie zouden krijgen die ze in de tsaristische orde niet hadden. De autonomie en socialistische ontwikkeling van de Sovjetvolkeren kon dan aanstekelijk werken voor de uitvoer van het socialisme naar andere oosterse samenlevingen, vooral die in de kapitalistische Europese kolonies, protectoraten en mandaatgebieden. Maar de nationale afbakening was ook een vorm van imperiale verdeel- en heerspolitiek. Er mocht in Centraal-Azië onder geen beding een Panturkse of panislamitische entiteit ontstaan. Het Ottomaanse rijk was niet meer. In maart 1924 hadden de Turkse republieken het kalifaat afgeschaft, wat voor de islamitische Ummah neerkwam op een onthoofding. Of de mogelijkheid dat het overwegend Turkse Centraal-Azië een ruimte kon worden voor pogingen om een nieuwe kalifale staat op te richten meer dan denkbeeldig was, was minder belangrijk dan dat het door Moskou als dusdanig werd aanzien. Ten slotte werd de nationale afbakening ook gezien als een voorwaarde voor de leefbaarheid van het socialistische project en voor het communisme dat als de ultieme fase na het socialisme werd aanzien. Dat kon alleen gedijen in ontwikkelde, moderne natiestaten met een kritische massa aan proletariaat. In Centraal-Azië bestonden die echter niet. Dus dienden ze te worden gecreëerd.

Dat ging gepaard met het definiëren of herdefiniëren van *natsionalnosti* of nationaliteiten, zoals etnieën in de Sovjet-Unie werden genoemd. Ook dat gebeurde niet volledig in het luchtledige. Een aantal van de identiteitskaders waarbinnen de 'nationaliteiten' werden gevormd bestonden al. Maar net als in de tsarentijd waren ze in het dagelijkse leven veel complexer en rekbaarder dan de gestroomlijnde officiële categorieën. Samen met de Kazachen waren de Oezbeken bijvoorbeeld de grootste etnische groep in Centraal-Azië. De benaming 'Oezbeken' was lang een verzamelnaam voor de leden van de verschillende stammen die in de zestiende eeuw onder Muhammad Sjeibani naar Mā Warā'an-Nahr waren getrokken. Die groepen zouden inderdaad de kern vormen van de Sovjet-Oezbeekse natie, maar die werden bij de natievorming

wel 'aangevuld' met Turkstalige Sart en met Turkse stammen die zich voor de komst van de Oezbeken in Mā Warā'an-Nahr hadden gevestigd en zich tot dan helemaal niet als Oezbeken beschouwden. Sommige gemeenschappen die zich altijd al als stam hadden geïdentificeerd, zoals de Karluk, Kipçak en Lakai, verdwenen naderhand uit de statistieken en werden op grond van hun dialect en geschiedenis ingedeeld bij de 'Kazachen' of 'Oezbeken'. Hetzelfde gebeurde met de vele lokale identiteiten onder de Sart, zoals bijvoorbeeld Namānganī en Hissārī, die ook op basis van de taal die ze spraken Oezbeken of Tadzjiekten werden.

De taal was overigens niet altijd een duidelijk criterium omdat tweetaligheid binnen dezelfde familie of clans geen uitzondering was. Zo spraken veel Sart zowel een Turks als Tadzjiek dialect. Groepen die zichzelf identificeerden op grond van een religieuze strekking, zoals de sjiieten, werden op taalkundige basis ofwel bij één van de nationale groepen ingedeeld, of, zoals het geval was met de joden, als dusdanig geregistreerd maar dan wel als etnie en niet meer als confessionele groep. De valleibewoners van de Pamir die aanhangers waren van het ismaëlisme, een meer 'liberale' tak van de sjiiitische islam, en zich daarmee van de rest onderscheidden, werden 'Bergtadzjiekten van de Pamir'. De zogeheten Arābī, mensen die afstammen of dachten af te stammen van Arabische soldaten en geestelijken die in de middeleeuwen naar Centraal-Azië waren gekomen, goed vertegenwoordigd waren in de religieuze elite maar taalkundig waren geassimileerd, bleven dan weer erkend. In de praktijk kregen de mensen verschillende lagen in hun identiteit. In het dagelijks leven en onder elkaar bleven de oude solidariteitsgroepen als clan, stam en regionale afkomst dominant. De nieuwe nationaliteiten plaatsten hen in de Sovjet-Unie en werden later ook een bron van identificatie naar buiten toe.

3.3. De mate van de maatschappelijke maakbaarheid

De nieuwe nationale Sovjetrepublieken in Centraal-Azië waren allemaal naar de etnie genoemd waarvoor ze waren opgericht en die de meerderheid van hun respectievelijke bevolking vormden. Maar dat betekent niet dat administratieve en etnische grenzen perfect samenvielen. In de regel deden ze dat niet. Zo kwamen substantiële Oezbeekse minderheden in alle republieken terecht. In 1939 varieerde hun aandeel in de bevolking van een tiende tot een vijfde. De streek van Samarkand, die historisch nochtans een Iraans-Tadzjiekse stad is en een niet onaanzienlijke Tadzjiekse bevolking telde, was in 1929 bij de Oezbeekse SSR gevoegd. Veel afbakeningen en enclaves bleven betwist onder de partijleiders van de regio. Dit waren echter geen internationale grenzen maar eerder provinciegrenzen die geen gemeenschappen van elkaar afsneden of de dagelijkse bezigheden onmogelijk maakten. Er werd in Moskou en in de Communistische Partij ook van uitgegaan dat met de ontwikkeling van socialisme en communisme de etnieën op lange termijn zouden opgaan in een Russischtalige Sovjetmens en uiteindelijk hun relevantie zouden verliezen.

3.3.1. Taalpolitiek en ideologie

De politieke kaart lag er, maar daarmee was de beoogde Sovjetmaatschappij er nog niet. Vanaf 1926 lanceerden de Sovjets een ambitieus programma van sociale transformatie dat komaf moest maken met de traditionele structuren en met de religie die het socialisme in de weg stonden. Lenin was intussen overleden aan een beroerte en als leider van de Sovjet-Unie opgevolgd door Jozef Stalin. Frunze was een jaar eerder in onduidelijke omstandigheden gestorven en Kuibisjev was weggepromoveerd naar een hoge partijpost in Moskou. Er was dus een kantelmoment aangebroken. Een eerste drager van het socialistische project zou de alfabetisering en de ontwikkeling van nationale talen zijn. Hoewel de ongeletterdheid in de late tsaristische periode al jaren dalende was, lag de gemiddelde alfabetiseringsgraad in de ganse Russische imperiale ruimte in 1917, aan de vooravond van de revolutie, op 37,9 procent voor mannen en 12,5 procent voor vrouwen. In Centraal-Azië lag de algemene geletterdheid toen tussen zeven en tien procent, met gemiddeld anderhalf procent onder vrouwen. Dat was vergelijkbaar met de situatie in Brits India.

Tussen 1921 en 1932 organiseerden de Sovjets verschillende grote alfabetiseringscampagnes waarbij gedreven Russische partijvrijwilligers en inderhaast opgeleide inheemse leerkrachten mensen tot in de kleinste dorpen leerden lezen en schrijven. Hoewel de statistieken door de Sovjets allicht zijn aangedikt om hun sociale verwezenlijkingen dik in de verf te zetten, staat vast dat de geletterdheid onder de inheemse en Russische bevolking van Centraal-Azië in die periode fors toenam. In 1932 zou de gemiddelde alfabetiseringsgraad in de regio rond twee derden van de bevolking tussen 9 en 49 jaar gelegen hebben. Zeven jaar later, in 1939, was dat rond driekwart. De prioriteit die de bolsjewieken en de Sovjets aan alfabetisering gaven was zeer zeker ingegeven door een oprechte bekommernis om het welzijn van de massa's, maar had uiteraard ook een machtspolitiek aspect.

De inheemse geletterde klasse bestond tot in de jaren 1920 immers voornamelijk uit religieuzen, handelaars en de relatief kleine groep inheemse intellectuelen die reformistische en nationalistische bewegingen hadden geleid. Dat waren allemaal categorieën die geen plaats meer mochten hebben in de nieuwe samenleving. Dus moest hun monopolie op geletterdheid worden doorbroken. De alfabetiseringsklassen en de handboeken die werden gebruikt waren ook een platform voor het socialistische gedachtegoed dat de Sovjets onder de bevolking wilden verspreiden, en voor de promotie van de Russische taal als bindmiddel tussen de 'broedervolkeren' in de Sovjet-Unie. Om de mensen te kunnen alfabetiseren moesten de nationale talen echter van een alfabet of een nieuw schrift worden voorzien. Veel Centraal-Aziatische talen hadden immers geen geschreven vorm. Diegenen die er wel één hadden, zoals het Perzisch waarop het Tadzjieks was gebaseerd en het Tsja-gatai Turks dat de basis was voor het moderne Oezbeeks, werden in een aangepast

Arabisch alfabet geschreven dat door de hoge ongeletterdheid weinig verspreid was onder de bevolking.

Het Arabisch alfabet was echter ook dat van de Koran en van de klassieke islamitische literatuur. Daarom mocht het in geen geval een vehikel worden voor massale alfabetisering. In 1926 werden alle Turkse talen in de Sovjet-Unie voorzien van een aangepast Latijns alfabet, een maatregel die geïnspireerd was door de schrifthervorming die ongeveer in de republiek Turkije ongeveer tegelijkertijd in de steigers stond. Ook het Tadzjieks kreeg een Latijns schrift. Het Arabisch alfabet werd in 1930 verboden. Deskundigen in oosterse talen werden aan het werk gezet om de Turkse talen en het Tadzjieks zo veel mogelijk te 'uit te kuisen' van Arabische en islamitische terminologie en uitdrukkingen die soms tot meer dan een derde van de woordenschat uitmaakten. De Sovjetisering door schrift- en taalhervorming kende een nieuwe wending toen de Turkse talen en het Tadzjieks tussen 1939 en 1941 alweer een nieuw alfabet kregen, ditmaal een aangepast Cyrillisch. Dat moest de identificatie met het Russisch, de feitelijke officiële taal van de Sovjet-Unie, bevorderen.

3.3.2. Richting Moskou, niet Mekka

Bepaalde leeftijdsgroepen en generaties zouden dus in een ander schrift worden gealfabetiseerd dan de vorige. Steeds meer administratieve en technische termen en namen van gebruiksvoorwerpen, dagen en maanden in de inheemse talen waren Russische leenwoorden. Er groeide een gespleten en paradoxale situatie waarbij de verschillende nationale talen voor het eerst en zelfs meerdere keren op schrift waren gezet en een drager waren geweest van massale alfabetisering. Door het benadrukken en vastleggen van de verschillen tussen de verschillende nationale talen hoopte men het draagvlak voor een gemeenschappelijke Turkse taal als het Tsjagatai weg te nemen en het Tadzjieks af te zonderen van de bredere Iraanse sfeer. Het Russisch werd de taal van interetnische communicatie en opwaartse sociale mobiliteit. De taalpolitiek van de Sovjets in Centraal-Azië kon niet los worden gezien van de inspanningen om de nationale identiteiten los te koppelen van de islamistische religie. Het wantrouwen en de antipathie tegenover de islam was niet louter geïnspireerd door het marxistische gedachtegoed. Men beseftte ook heel goed wat voor een formidabele transnationale mobilisatiekracht de islam had, en nog steeds heeft. Net als het socialisme omvat de islam immers ook een maatschappelijke ordening.

In 1926 maakten moslims bijna 12 procent uit van de bevolking van de Sovjet-Unie, en de meeste daarvan leefden in de zuidelijke randgebieden. In januari 1918 had Lenin de scheiding van Kerk en staat afgekondigd. In de vroege revolutiefase waren geestelijken en moskeeën, Koranscholen en orthodoxe kerken vaak het mikpunt van sluitingen, vernielingen en spot door de bolsjewieken en hun sympathisanten.

Maar onder Frunze en Kuibisjev werd grotendeels gestopt met het bestrijden van godsdienst om de Basmaçi en de Witgardisten geen wind in de zeilen te geven. Deze pragmatische lijn bleef echter niet duren. In juni 1927 lanceerden de Sovjets opnieuw een campagne tegen de islam, islamitische instellingen en 'achterlijke oriëntaalse tradities'. Ze waren totaal niet van plan om een gedoogbeleid zoals dat onder imperiaal bewind te voeren of een parallelle samenleving te tolereren. Er was misschien geen Ottomaanse kalief meer, maar in Brits India waren islamitische heroplevingbewegingen actief die de moslims in Centraal-Azië ideologisch konden 'besmetten'.

In 1927 werden de islamitische rechtbanken onbevoegd verklaard voor rechtspraak en de toepassing van *adāt*, het gewoonterecht dat gangbaar was onder nomaden en seminomaden, verboden. Ze werden vervangen door de wetgeving en de rechtspraak van de Sovjet-Unie. Daarna waren de vele *wāqf* aan de beurt. Hun werking werd onder staatscontrole geplaatst, er kwam een wet die religieuze organisaties verbood om rechtspersoonlijkheid te hebben en er werd een inventaris opgemaakt van hun eigendommen. Een groot deel van het land dat ze bezaten werd genationaliseerd, waardoor veel moskeeën, Koranscholen en schrijnen geen bron van inkomsten meer hadden. Ook de *mektep*, de lagere scholen met een religieuze inslag, moesten allemaal dicht en werden vervangen door staatsscholen. De gebouwen van moskeeën en Koranscholen met een grote architecturale en historische waarde werden niet gesloopt maar ontdaan van elke religieuze functie. Ze kregen een nieuwe bestemming als monumenten of musea waarin de oude feodale levenswijze werd tentoongesteld.

Geestelijken en gelovigen die zich verzetten werden opgepakt door de partijmilities en Stalins geheime dienst NKVD en kregen na politieke processen zware werkstraffen of eindigden voor het vuurpeloton. De campagne tegen de islam ging ook gepaard met het herschrijven van de nationale geschiedenis, waarbij de islam werd voorgesteld als iets dat vreemd was aan de 'volksaard van de Sovjet-Oriënt' en in vorige eeuwen was opgelegd door 'externe agressoren' als de Arabieren, de Iraniërs en de Ottomanen. In de propaganda werden ook de corrupte praktijken waaraan een deel van de geestelijkheid en andere religieuze notabelen zich wel degelijk bezondigd hadden, breed uitgesmeerd en veralgemeend om de islam bij de massa's in diskrediet te brengen. In 1929 was officieel nog minder dan twintig procent van het aantal moskeeën dat Centraal-Azië in 1917 had, open. In 1941 bleef nog vijf tot zeven procent over. Ook het aantal islamitische geestelijken was tegen dan teruggelopen tot een tiende van wat het was. De rest had een andere baan moeten zoeken, was naar het buitenland gevlucht, zat in een werkkamp of was dood.

De campagne tegen de islam gebeurde simultaan met één tegen tradities als de *kālīm* of bruidsschat, veelwijverij, het uitsluiten van vrouwen uit het openbare leven, gearrangeerde huwelijken en het houden van dansknappen door notabelen. Dat waren allemaal gebruiken die op zich niet islamitisch waren, maar door nogal wat

eenvoudige gelovigen wel met de religie werden geassocieerd. En voor de Sovjets behoorden ze samen met de islam tot de achterlijke feodale orde die moest worden ontmanteld. De strijd tegen religie en oriëntaalse tradities werd voorgesteld en gelegitimeerd als iets dat verlangd werd door een deel van de samenleving dat volgens de Sovjets het voornaamste slachtoffer ervan was: de inheemse vrouwen. Bij gebrek aan een echt industrieproletariaat werden de vrouwen een soort ‘vervangproletariaat’ dat moest worden bevrijd van de uitbuiters en dat vervolgens uit dankbaarheid de meest gedreven voorvechter zou worden van het socialisme in Centraal-Azië. In maart 1927 begon een grote campagne voor vrouwenemancipatie die zich vooral concentreerde op de Oezbeekse SSR, waar de oude religieuze centra van Mā Warā’an-Nahr lagen.

Sommige maatregelen, zoals het inperken van de bruidsschat, vonden een zekere weerklink onder de bevolking omdat dit gebruik veel families voor jaren met schulden had opgezaaid. Ook de alfabetiseringsbeweging kon op nogal wat goede wil onder het volk rekenen. Maar de openbare ontsluitingsrituelen waar vrouwen hun hoofddoek of hun *parandzjā*, een Centraal-Aziatische variant op de boerka, moesten afdoen en op het vuur gooien, werden door de ‘bevrijde’ vrouwen zelf vaak als een vernedering aanzien. Vrouwen werden ook willens nillens uit hun huis gehaald om deel te nemen aan activiteiten van de Communistische Partij. Het schoot vaak zijn doel voorbij. De leiders en activisten van de vrouwenorganisaties van de partij waren vaak jonge Russische vrouwen of vrouwen die misschien wel een moslimafkomst hadden maar gerussificeerd waren, en als dusdanig niet echt werden aanvaard door de groep die ze wilden bereiken. De drammerigheid, de emotionele dramatisering en de betuttelende houding door en van de activisten werkten meestal contraproductief.

Er begonnen ook echte en aangedikte verhalen de ronde te doen over uitschuijvers door de partijmilities en activisten, zoals imams die met hun hoofd in een emmer wodka werden gedompeld, moskeeën die waren omgebouwd tot varkensstallen en ontsluitende jonge vrouwen die moesten dansen voor dronken partijleden. Hier en daar braken plaatselijke onlusten uit. Velen stemden met de voeten en verlieten de Sovjet-Unie voorgoed. Ook kleine groepen Basmaçi die nog altijd actief waren vanuit hun schuilplaatsen net over de grens in Afghanistan roerden zich. Maar het verzet tegen de agressieve antireligieuze politiek van de Communistische Partij was deze keer vooral passief. De islamitische praktijk verschoof naar een parallelle wereld waarin gebeden en religieuze levensrituelen binnenskamers of in theehuizen gebeurden, en waarin de imams in het openbare leven een ander beroep uitoefenden maar daarbuiten als geestelijke bleven voortwerken. Die gang van zaken werd gedoogd en toegedekt door moslimfunctionarissen die voor het lokale bestuur en de Communistische Partij waren gaan werken maar Moskou aanpak van de islam overdreven vonden.

De islam verdween niet, maar de beleving ervan werd half ondergronds en raakte sterk verweven met de lokale identiteiten. Die ontwikkeling werd versterkt door het vertrek van een groot deel van de religieuze elite en door het afsnijden van de fysieke en verkeerstechnische banden tussen Centraal-Azië, de wijdere islamitische wereld en de grote islamitische centra. Tussen 1926 en 1931 trokken een half miljoen Turkmene, Tadzjiken en Oezbeken, op de vlucht voor de sovjetisering en het anti-islamitische beleid, de stroom over naar Afghanistan. Ze vestigden zich vooral in Bagdis en in en rond Mazar-i-Sjarif en Kunduz. Onder de Tadzjiken en Oezbeken zaten prominente soefi's en een deel van de religieuze elite van Mā Warā'an-Nahr. Sommigen reisden verder en installeerden zich in Caïro, Mekka en Delhi. Ze vormden een religieuze diaspora die vanaf de jaren 1980 weer contact zou krijgen met het land van herkomst en een rol ging spelen in de religieuze heropleving in Centraal-Azië na het wegvallen van de Sovjet-Unie in 1991.

In juni 1936, tien jaar voor het ontstaan van het 'ijzeren gordijn' in Europa, sloot Moskou de zuidgrens van de Sovjet-Unie volledig af. Ter plekke dachten velen toen dat het maar een tijdelijke maatregel was of dat het zo'n vaart niet zou lopen. Maar de mijnevelden, de wachtposten en de lange prikkeldraadversperringen die er kwamen, suggereerden iets anders. De grens bleef officieel dicht tot aan de ontbinding van de Sovjet-Unie in 1991. De illegale en gevaarlijke oversteek langs bergpassen en sluiptwegen bleef altijd mogelijk. Maar de sluiting maakte een einde aan de grenshandel en sneed oude familiebanden door. Sommigen, die op familiebezoek of zakenreis waren, kwamen vast te zitten aan de verkeerde kant van de rivier en raakten maar met veel moeite of zelfs helemaal niet meer thuis. De sluiting van de zuidgrens van de Sovjet-Unie sneed vooral Mā Warā'an-Nahr en de steppe van Eurazië fysiek af van de rest van de islamitische Ummah en van de bedevaartswegen naar Mekka. Voortaan zou Moskou het ideologische centrum zijn.

Stalin zou in 1941 paradoxaal genoeg een soort 'staatsislam' laten oprichten. Als voormalig orthodox seminarist begreep hij erg goed de kracht en de taaiheid van de religie onder de bevolking. Tijdens de volkstelling van 1937 bleek zelfs dat meer dan de helft van de moslimbevolking in de Sovjet-Oriënt zich ondanks alle druk en intimidatie nog steeds gelovig noemde. Moskou kon het zich op dat ogenblik ook niet meer veroorloven om de minderheden in de Sovjet-Unie in het harnas te jagen met een nieuwe antireligieuze repressiegolf. Op 22 juni 1941 waren nazi-Duitsland en zijn bondgenoten immers de Sovjet-Unie binnengevallen. Om onder de bevolking steun en rekruten voor de oorlogsinspanning te mobiliseren, werd een 'gekuiste' en 'patriottische' versie van de islam getolereerd. De antireligieuze propaganda werd stopgezet en de beruchte atheïstische comités ontbonden. Er werden vier regionale Religieuze Directoraten voor de islam opgericht die geleid werden door moefi's en waarvan er één in Tasjkent was gevestigd. Die directoraten moesten ideologische steun geven aan de Sovjetpolitiek en ook controle uitoefenen over zowel het openbare als het ondergrondse religieuze leven.

Hier en daar werd een moskee heropend en er kwam zelfs één officieel Koraninstituut. De staatsislam van de socialistische Sovjet-Unie ontwikkelde nooit echt een islamitische tegenhanger van de bevrijdingstheologie die het sociale luik van de islam benadrukte en propageerde. Ze vormde eerder een voortzetting van de officiële conservatieve *ulāmā* die talrijke vorsten en heersers in Centraal-Azië hadden om hun bewind en hun daden te rechtvaardigen. Onder de gelovigen werden ze ook als dusdanig aanzien. Dat betekent niet dat de moefiti's en officiële imams totaal los stonden van de basis. Verschillende onder hen kwamen uit oude religieuze families, waren verbonden met restanten van soefistische netwerken en zagen de nieuwe lijn als een kans om de islam opnieuw meer publieke ruimte te geven. Na de Tweede Wereldoorlog werden de moefiti's en de Religieuze Directoraten ingezet in het buitenlands beleid van de Sovjet-Unie, vooral naar buurland Afghanistan en naar de Arabische wereld toe. Het systeem van een staatsislam en officiële moefiti's werd na de ontbinding van de Sovjet-Unie in 1991 overgenomen door de machthebbers in de vijf opvolgstaten in Centraal-Azië.

3.3.3. Een koloniale socialistische economie?

De relatieve economische vrijheid onder Lenins Nieuwe Economische Politiek en het pragmatische beleid van Kuibisjev en Frunze hadden in de landbouw en veeteelt in Centraal-Azië een gestaag herstel gebracht van de ontwrichtingen van de burgeroorlog. Structureel was er in de loop van de jaren 1920 echter weinig veranderd, of minstens niet in de richting van iets dat op socialisme leek. Er was nog steeds weinig industrie en de norm was nog altijd de individuele boerderij en de bazaar. In 1928 kondigde Stalin het eerste nationale economische vijfjarenplan af dat van de Sovjet-Unie in ijltempo een socialistische industriële grootmacht moest maken. Eén van de hoekstenen van de nieuwe koers was de collectivisatie van de landbouw en de vestiging van de nomaden en seminomaden. Men ging ervan uit dat het samenbrengen van kleine boeren en veetelers in grotere collectieve eenheden en staatsboerderijen niet alleen de voedselproductie voor de steden fors zou opdrijven.

De plattelandsbevolking, die nog steeds de grote meerderheid in Centraal-Azië was, zou op die manier ook beter controleerbaar worden en men kon ook gemakkelijker een einde maken aan de klasse van herenboeren die werkten met dagloners en het socialisme van nature vijandig gezind waren. Tegen september 1931 waren bijna twee derden van de landbouwgrond en het graasland gecollectiviseerd. In 1935 was dat ongeveer negentig procent. Het verlies van de eigendomsrechten over land en dieren en de confiscaties, de bruuske overgang naar een totaal andere manier van werken en produceren, de onrealistische vereisten van de centrale planners en de uitschuiers van lokale partijmensen die onder zware druk stonden om de instructies op tijd uit te voeren leidden tot talloze menselijke drama's en een storm van protest, vooral onder de steppenomaden in de Kazachse SSR.

Men gebruikte ook de afgunst onder individuen en clans die minder bezittingen, vee en aanzien hadden dan anderen om de mensen tegen elkaar op te stoken en verklikking aan te moedigen. Sommige families doodden liever al hun vee dan het te laten meenemen door de ambtenaren en de partijmilities of besloten de grens over te vluchten naar Xinjiang. Daar vestigden ze zich langs de bovenloop van de Ili en in Dzoengarije. Anderen trokken naar Mongolië. Hun afstammelingen leven er tot op vandaag. Voor Moskou kon het niet anders of het verzet was opgestookt door buitenlandse agenten. De NKVD en de partijmilities kregen versterking om af te rekenen met de 'saboteurs'. Ook lokale partijkaders draaiden op omdat ze de toestand niet de baas konden en dus aan hun plicht hadden verzaakt. In de herfst van 1932 werd nagenoeg de volledige top van de Communistische Partij van de Kazachse SSR gearresteerd of ontslagen.

Net als in andere delen van de Sovjet-Unie brachten de collectivisatie en de sociale ontvricting die ze had veroorzaakt een sterke daling van de productie met zich mee. In 1932 en het jaar daarop werd de Kazachse SSR getroffen door hongersnood die vooral het kwetsbare Kazachse bevolkingsdeel trof. Ook de Russische kolonisten deelden in de klappen. Maar omdat de veestapel tegen 1932 door chaos en wanbeheer in de nieuwe collectieve boerderijen was teruggelopen tot een zevende van wat ze was, werden vooral nomaden en seminomaden het slachtoffer. Het aantal doden dat de honger en de repressie maakten en de vraag of dit een geplande volkerenmoord dan wel een onvoorzien gevolg van blind voluntarisme was, is tot op vandaag onderwerp van een geladen debat en een ware statistiekenslag. Het aantal Kazachen in de Sovjet-Unie in 1937 lag officieel een kwart lager dan in 1926.

Vooraf het oostelijke gedeelte van de Kazachse SSR en de westelijke provincies Gurjev en Mangistau werden zwaar getroffen door de ontvolking. Het aantal Kazachen dat op de vlucht was naar Xinjiang en Mongolië of intern verplaatst werd naar de Oezbeekse SSR, wordt op één miljoen geschat. In tegenstelling tot de dodenmarsen en de massamoord op de Armeniërs in het Ottomaanse rijk en de hongersnood in Oekraïne in 1933 kreeg de Kazachse hongersnood, die onder de Kazachen de *ülüü dzjut* of Grote Winterstorm heet, nooit een echte plaats in het mondiale collectieve geheugen. Later werd het collectivisatiebeleid wat bijgestuurd. Veehoeders in de steppe mochten weer een halfnomadisch bestaan onder de collectieve boerderij leiden als dat de productie ten goede kwam, en werden een aantal jaren vrijgesteld van productiequota voor vlees en melk.

In de sedentaire delen van Centraal-Azië leidden de landbouwcollectivisatie en het doel om de Sovjet-Unie op zo veel mogelijk gebieden zelfvoorzienend te maken tot de versterking van de katoeneconomie en de import van graan, exact volgens het patroon dat in de tsaristische periode ontstaan was. Het aantal hectaren grond dat gebruikt werd voor de katoenteelt bedroeg in 1938 meer dan het driedubbele van

dat in 1913, terwijl het aantal hectaren graan met een tiende verminderd was en de landoppervlakte die voor rijstteelt gebruikt werd in die periode nagenoeg halveerde. De hernieuwde nadruk op katoen, een sector waarin een inheems proletariaat moest ontstaan, ging gepaard met grote irrigatiewerken. In 1929 en 1930 begon men in de Vachsjvallei in de Tadzjiekse SSR bijvoorbeeld met de aanleg van een irrigatienetwerk dat het gebied moest ontsluiten voor de katoen- en graanteelt. En in 1939 en 1940 werden in de Oezbeekse SSR tienduizenden inheemse arbeiders tewerkgesteld bij de aanleg van een kanaal dat verschillende katoengebieden met elkaar en met de grote riviersystemen verbond.²⁵

De landbouwcollectivisatie leidde ook tot de tribalisering en ‘verinheemsing’ van de lokale Communistische Partij, in de zin dat de vorming van de nieuwe collectieve eenheden en de staatsboerderijen vaak geënt werd op de oude dorpseenheden en clangebieden. Moskou en de republikeinse afdelingen van de Communistische Partij waren geconfronteerd met de realiteit dat ze de lokale clanleiders, stamhoofden en notabelen die niet gevlucht waren, nodig hadden om hun kolossale en ambitieuze taak tot een goed einde te brengen. In ruil wilden de notabelen natuurlijk hun belangen en die van hun achterban zo veel mogelijk behartigd zien en eisten ze hun plaats en deel in het nieuwe systeem op. Er kwam een machtsdeling waarbij de sleutelposities bezet bleven door Russen en andere ‘niet-oriëntalen’ maar het bestuur op het lokale niveau en de symbolische functies steeds meer ingenomen werden door leden van de Turkse etnieën en door Tadzjiekken. De ‘rode beg’ of ‘rode khan’ werd een begrip. Hoewel het aandeel van deze groepen onder de leden van de republikeinse Communistische Partij nog lang lager bleef dan hun aandeel in de bevolking, zou dit het begin worden van wat in het Russisch *korenizatsia* of inworteling heet.

Om het socialistische en communistische project duurzaam te maken, moest het worden ingeplant in de maatschappij door meer inheemse groepen en kaders actief bij het systeem te betrekken. Op die manier zouden ze zich meer gaan identificeren met het regime en afstand nemen van hun oude loyaleiteit. In de praktijk werd de partij in de inheemse samenleving een kanaal van politieke macht, aanzien en sociale mobiliteit naast, en niet in de plaats van, de oude clans en de regionale netwerken. Sommige nieuwe partijnotabelen gingen zelfs prat op hun verwantschap met voornamelijk soefisjeïks en op hun al dan niet vermeende Arabische en Iraanse voorouders. De groepen en netwerken die toen hun weg naar en in de Sovjet-instellingen vonden,

25. Een ander project dat gericht was op het creëren van een inheems proletariaat en op het verspreiden van het socialisme in de steppe was de afwerking van de *Turksib* tussen december 1926 en april 1930. De aanleg van die spoorweg tussen Verni en Novo-Nikolaïevsk was onder het oude regime begonnen maar vervolgens door de burgeroorlog stilgevallen. Door een quotasysteem was een kwart tot een derde van de arbeiders die aan de spoorlijn werkten Kazachs. De expliciete bedoeling van de Communistische Partij was om de herders ‘een alternatief te bieden op de veeteelt en zo de positie van de traditionele gezagsdragers te ondermijnen’.

[Dit boek is online te koop \(klik hier\)](#)

Dit boek vertelt het verhaal van het uitgestrekte en doorgaans weinig gekende land tussen de Kaspische Zee en het westen van China. Vandaag is dit het grondgebied van de vroegere Sovjetrepublieken Kazachstan, Oezbekistan, Kirgizië, Turkmenistan en Tadzjikistan en van de Chinese provincie Xinjiang. Op het eerste gezicht lijkt de geschiedenis van deze regio in het hart van Eurazië een eindeloze opeenvolging van migraties door obscure volksstammen, van oorlogen en van rijken en dynastieën met amper uitspreekbare namen die even snel verdwenen als ze ontstonden. Nochtans vonden in dit deel van de wereld gebeurtenissen en ontwikkelingen plaats die, elk op hun manier, lang voor de opkomst van de westerse wereldhegemonie de loop en richting van de geschiedenis van Eurazië hebben bepaald.

Het boek bespreekt de geschiedenis van Centraal-Azië aan de hand van de vraag hoe de hedendaagse politieke, taalkundige en religieuze kaart van de regio is ontstaan. Het staat ook stil bij wat de figuren en groepen die de geschiedenis richting gaven precies dreef en in welke omstandigheden ze handelden. Na een bespreking van Centraal-Azië als natuurlijke en geografische ruimte gaat het boek in op vier miskende en vaak verguisde scharnierperiodes uit de geschiedenis. De opname in de wijdere islamitische sfeer, de Mongoolse invallen en de heerschappij van de Mongoolse dynastieën, de geleidelijke annexatie en integratie van de steppe en de oasestaten in de imperiale Russische ruimte, en ten slotte de opname en de sociale transformatie van Centraal-Azië in de Sovjet-Unie en communistisch China bepaalden allemaal zowel de politieke grenzen als de samenlevingen en identiteiten in dit deel van de wereld.

Het onbeloofde land richt zich zowel tot studenten niet-westerse geschiedenis, politieke wetenschappen en journalisten als tot een breder geïnteresseerd publiek.

BRUNO DE CORDIER is verbonden aan de vakgroep Conflict- en Ontwikkelingsstudies van de Universiteit Gent, en leefde en werkte jaren in Centraal-Azië.

